

Асқарова А.Ш.¹, Оспанова Г.²,

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ¹ доценті, ф. ф. к., ²аға оқытушы,
Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: altynai-74@mail.ru, maryama70@mail.ru

ӘДЕБИЕТ СЫНЫ ТАРИХЫН ЖАСАУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҒ ҒЫЛЫМИ-МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада қазақ әдебиет сыны тарихы, «әдеби сын», «әдебиеттану» ұғымдарының өзіндік ерекшеліктері мен арақатынастары ажыратыла қарастырылған. Автор осы кезге дейін әлемдегі әдебиетші-сыншы ғалымдар арасында дау тудырып, ортақ шешімін таба алмай жүрген кейбір мәселелердің басын ашуға талаптанған.

Қазақтың сыншы-ғалымдарының әдебиет сынына қатысты жазған пікірлері мен сынның көкейкесті мәселелерін қозғаған зерттеулері талданып, қазіргі заман талабына сай өскелең әдеби-эстетикалық таным тұрғысынан бағаланды. Алыс-жақын шетел ғалымдарының зерттеу еңбектері қарастырылды. Әдеби сын туралы тұжырымдары қазақ оқырманына қажет боларлықтай мол мәліметтер ұсынылған.

Сондай-ақ, белгілі деңгейде әдеби сынның мақсаты мен шегін, әдеби процестегі алар орнын, ұлттық және аймақтық ерекшеліктерін анықтаудың маңызына тоқталған.

Түйін сөздер: қазақ әдебиеті, әдеби сын, әдебиеттану, ғылыми сипат, сынның қалыптасу тарихы.

Askarova A.Sh. Ospanova G.

The problems of creating the history of literary criticism and its scientific-methodological bases

In this article the history of Kazakh literary criticism, peculiar features and interactions of the concept as «literary criticism», «literature studies» are considered. Analysis of the significance of some arguable notions and terms of Criticism.

The author tried to solve some problems that still create disagreements between scientists and literary critics in the world. The opinions about the criticism of the literature written by Kazakh critics and researchers of topical issues of criticism have been analyzed, according to modern requirements they were evaluated by increasing knowledge of the literary-aesthetic point of view. The research works of far and near foreign scientists were considered. The conclusions about literary criticism which Kazakh readers need, much information are recommended.

The purpose of determining the national and regional features of literary criticism, its aims and boundaries, its place which are engaged in the literary process are also considered.

Key words: Kazakh literature, literary criticism, literature studies, scientific character, formation history of criticism

Асқарова А.Ш., Оспанова Г.

Проблемы создания истории литературной критики и ее научно-методологические основы

В статье рассмотрены история казахской литературной критики, свойственные особенности и взаимодействия понятия как «литературная критика», «литературоведение». Анализируется значение некоторых спорных понятий и терминов критики.

Также обсудив исследования о мнениях и критике казахских критиков-ученых по актуальным вопросам, касающимся литературной критики, и оценили с точки зрения развивающего

литературно-эстетического познания в соответствии сегодняшним требованиям. Были рассмотрены исследовательские работы ученых ближнего и дальнего зарубежья. Предложены больше информации необходимых казахскому читателю о выводах по литературной критике.

Также рассмотрены цели определения национальных и региональных особенностей литературной критики, ее цели и границы, ее место, занимаемое в литературном процессе.

Ключевые слова: казахская литература, литературная критика, литературоведение, научный характер, история образования критики

Сынға ғылыми сипат тән бе, әлде көркемдік публицистикалық сипат тән бе деген мәселе үнемі күн тәртібіне қойылып келеді. Бұл мәселеге арнап қалам тартпаған орыс сыншылары сирек. Мысалы, И. Груздев: «сын іскерлік және көркем проза арасындағы аралық жанрлардың бірі» [1] – десе, В. Майльч, сын – «ғылым, өйткені ол игереді және игеруге жол ашады: ол – өнер, өйткені бейнелі» [2] – деп түйеді. Бұл пікірлерді Б.С. Рюриков бүкілодақтық кеңес жазушыларының II съезінде жасаған баяндамасында: «біздің сынды ғылыми деп тану әбден дұрыс. Сонымен қатар ол әдеби шығармашылықтың ерекше, дара және ең қиын тегі» – деп қуаттай түседі. «Өнерді терең түсіну, әсем нәзіктікті көркем түрде сезінудің жетілгендігі – бұл керекті шарт, өйткені мұнсыз сын да жоқ! Сынның әдеби шығармашылықтың ерекше түрі екендігін ұмыта отырып, біз, атап айтқанда, сында не айтылғаны емес, сонымен қатар қалай айтылғаны да маңызды екендігін ұмыттық. Сын кітаптардағы сұрқайлық пен іш пыстырарлық сұрықсыздықпен күреске арналған, сөйте тұра сыншылардың өздері сұрқай, іш пыстырарлық, бірыңғай жазуды да әдетке айналдырған жоқ па» [3]. Бұдан шығатын қорытынды, кәсіби сынға ғылымилық пен көркемдік екеуі бірдей тән екен. Бұл екі қасиет құстың қос қанатындай сынды шырқау биіктерге самғатып, зерттегелі отырған объектісін әрі ғылыми тұрғыдан, әрі көркемдік жағынан игеріп, терең де байсалды талдау жасап, баға беруге таптырмас көмекші болады.

Бұл айтылып отырған жәйттер тікелей сынның теориясына қатысты болсада, одан әдебиет сыны тарихы шет қала алмайды. Сынның теориясы, методологиясы және тарихы үшеуі ошақтың үш бұтындай біріге, бірін-бірі толықтыра, өзара байланыса қызмет еткенде ғана толыққанды ғылыми зерттеулерге жол ашылмақ. Яғни сынның теориясына, методологиясына қатысты шешімін таппаған мәселелерді де қатар қозғап, сол жолдағы әр алуан ізденістерді әңгімелей отырып, қазақ әдебиеті сыны тарихының қалыптасу жолындағы бел-белестер мен іркіліс-ізденістерінің даму тарихының біртұтас толыққанды бейнесін жасай аламыз.

Сын әдістемелерін танып-білуге ұмтылу тек көркем шығармашылық туралы дұрыс пайымдауға жетелеп қоймайды, сонымен қатар бұл осынау шығармашылық ережелері, оның заңдары мен нормалары туралы тұтастай бір ғылым саласын туындатады. Көркем сын өнертанумен, әдеби сын әдебиеттанумен астасып жатыр. Әр замандағы ірі сыншылар сол саланың теоретиктері ғана болып қойған жоқ, сонымен бірге философ, социолог та бола білді. Міне, осыдан да болар, көп жағдайда сынның шекарасын анықтау, оны өзге ғылым салаларынан оқшаулау біршама қиындық тудырады. Айталық, әдеби сын тарихын әдебиеттану тарихынан, философиядан, қоғамдық ғылымдар тарихынан бөлек қарастыру мүмкін емес [4, 8].

Орыс ғалымы Ю.Боревтің пікірінше «көркем сын – бұл нақты шығарманы идеялық-көркемдік тұрғыда бағалау арқылы жүзеге асқан эстетика. Сын белгілі бір эстетикалық жүйе негізінде қалыптасады және теория мен көркем сынның тұтасуы болып табылады» [5, 12] және В. Лукьяновтың «бұл ретте тіпті бағалау теориясының талаптарын барынша қатаң сақтаудың өзі (сын теориясынан кеңірек), егер сыншының немесе эстетиктің талғамы мен көркемдік сезімталдығы болмаса, құндылықты қатесіз пайымдауға кепіл бола бермейді» [6, 317] деген пікірлеріне сүйенер болсақ, сыншы бойынан табылуға тиіс эстетикалық талап-талғам мен танымның шығарма құндылығын таразылауда айрықша маңызды орын иеленетіндігін байыптауға болады.

Әдебиет бар жерде, көркем сын да бар. Сынның тууы да, қалыптасып дамуы да тікелей көркем әдебиетке байланысты. Өйткені әдебиет сынға талдау объектісі, материал болып табылады. Сын әдебиетті зерттейді, түсіндіреді және бағалайды. Сонымен қатар жазушы мен оқырман арасында дәнекер болады, кейде реті келген жерінде сот орнына да жүріп, үкім шығарады. Сын деген сөздің өзі гректің «критикус» – яғни «соттау» деген сөзінен шыққан. Б.з.д. VI ғасырдың өзінде Ксенофон Гомерді кейбір шалағай, ұшқары пікірлері үшін сынаған екен.

Демек, көркем әдебиет пен сынды бір-бірінен айыруға болмайды. Сынның пайда болу тарихын әдебиеттің пайда болу тарихынан тартқан жөн. Ал әдебиеттің нақты қай кезеңде пайда болғанын тап басып айту қиын. Дегенмен, мұнда бұлтаруға болмайтын бір ақиқат бар. Ол – адам баласының мәдени болмысындағы тәндік және рухани бастаулардың бар екендігі және сол адам рухының ашылуы нәтижесінде рухани дүниелер -көркем әдебиет үлгілерін тудырмай тұрмайтындығы. Қазіргі кездегі біз ел аузынан жиып, жинақ етіп бастырып жүрген ауыз әдебиеті үлгілері – аңыздар, ертегілер, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, бақсы сарындары, жырлар, т.б. бәрі де сол есте жоқ ерте замандардан бүгінгі күнге көктей өтіп келген асыл жәдігерліктер. Міне, әдеби сынымыздың түп тамырлары, алғашқы нышан белгілері де сол әдеби үлгілер өмірге келген бағзы замандарға барып бір-ақ тіреледі. Бірақ ол кезеңдегі сыни ой-пікірлерге бүгінгі ғылымның жеткен биігінен қарап, бағалауға болмайды. Оларды өз заманының талап-тілегіне жауап берерлік өрелі дүниелер деп пікір түйген жөн болмақ.

Жоғарыда да айтып өткеніміздей, «кей кезде ғалымдар тарапынан сын көркем әдебиеттің бір саласы деген де пікірлер естіліп қалып жүр. Бірақ мұнымен келісе қою қиын. Мұны белгілі ғалым Д.Ысқақұлы да жақсы дәлелдеп берген. Ол туралы ғалым: «шындығында, әдеби сын көркем әдебиет емес. Алдымен, екеуінің мақсаты екі түрлі. Әдебиеттің объектісі өмір болса, басты мұраты – сол өмір құбылыстарын көркемдік тұрғыдан бейнелеу. Бұл мақсатына түрлі көркемдік тәсілдерді пайдалану арқылы жетеді. Ал, сынның объектісі – әдебиет, сол арқылы барып өмірді зерттейді. Әдеби сынның негізгі мақсаты – бүгінгі күн әдебиетінде, әдеби процесте болып жатқан соны құбылыстарды, ондағы жетістіктер мен кемшіліктерді уақтылы саралап отыру» [7, 10] – деп, олардың өз алдына қойған мақсаттарының екі басқа екендігін және оған жету жолдары түрліше болатындығын ашық жазған.

Осындай басты қасиеттері әдебиет пен сынның бір емес, екі бөлек нәрсе екендігін дәлелдеп беретінін қадай көрсеткенімен, солай бола тұрса да, сынның әдеби сипаты айқын екендігіне мән береді. Бұл ойын: «сыншыны да белгілі бір дәрежеде суреткер деуге болады. Бірақ, оның суреткерлігі жазушыныкіндей емес. Ол шығарманы талдау үстінде өз пікірін дәлелдеу мақсатында мұрат тұтқан адам бейнесінің немесе табиғат көрінісінің әсем бедерін жасауы мүмкін.

Дегенмен, бұл суреттер аяқталмаған қалпында болады. Ал, әдеби шығармада барлығы да жан-жақты көрініп, тұтас бір көркем сөз көрмелері жасалуы тиіс. Сыншы да өмірді образды түрде көріп, табиғаттың әсем бояуларын сол қалпында бейнелі түрде қабылдап, сезіне біледі, бірақ өмір шындығын біртұтас күйінде образды түрде суреттеуге шамасы жете бермеуі де мүмкін және оның аса қажеттілігі де шамалы» [8] – деп өрбітеді де, бұл тұрғыда да көркем әдебиет пен сын екеуінің елеулі айырмашылықтары бар екендігін дәлелді көрсете біледі.

Сол сияқты, сын мен әдебиеттің ара-қатынасы, яғни сын дербес ғылым саласы ма, әлде әдебиеттің көлеңкесі ме, оның өзіндік ішкі даму заңдылықтары бар ма деген мәселелер де отандық және шетелдік ғалымдарды көп толғандырды. Әсіресе, осы мәселені самарқандтық сыншы-ғалым, профессор Р.П. Шагинян арнайы зерттеді [9]. Ол негізінен орыс әдебиеті сыны тарихының орыс әдебиетінің даму кезеңдерінен дербес, «ішкі» даму ерекшеліктерін, сынның өзіндік потенциясын бөліп көрсетуге күш салды. Мұнда да логика жоқ емес. Алдыңғы абзацта да айтып өткеніміздей, әдебиет пен сынды жақындастыратын да, бір-бірінен ерекшелетін де айырым белгілер бар. Осы жағынан келіп қарағанда, оларды өзара дербес, бірақ бір-бірімен бірлікте дамитын қос сала деп санауға болады.

Ендігі сөз сын мен әдебиеттану ғылымының ара-жігіне қатысты өрбімек. Бұлардың екеуі бір нәрсе ме, әлде өзіндік айырмашылықтары бар ма? Бұл да басын ашуды қажет ететін проблеманың бірі. Екеуінің зерттеу объектісін алып қарасақ, бір-ақ нәрсе, ол – әдебиет. Бұл – сын мен әдебиеттануды байланыстыратын белгі. Алайда, екеуі бір нәрсе емес. Бұлардың арасындағы айырмашылық өз объектісін талдау, зерттеу, бағалау тәсілі мен әдісінен көрінеді. Әдеби сын белгілі бір шығарманың құндылығы мен кемшіліктері жөнінде алғашқы пайымдаулар жасайды. Бұл ретте В.Е.Хализев былайша мейлінше нақты көрсете білген: «Сын әдеби шығармалардың маңызды бағалауларының қоғамдық «лабораториясы». Бұл – әдебиеттанушылық білімнің өзіндік тұрғыда «ашытқысы», ынталандырушы бастауы, ғылымның қызғылықты және сиқырлы «арбаушысы»... Таным мұнда әдетте еркін, әлі де ешкім иемденген түрде іске асады» [9].

Бұдан байқалатыны – әдеби сынның әдебиеттану ғылымына алғышарт болатындығы. Әдеби сын жасаған түйіндерді әдебиет туралы ғылым

әрі қарай дамытып, теориялық тұрғыда тереңдете түседі. Әдеби сынға негізінен публицистикалық қасиет тән. Ол көркем туындыны бағалап қана қоймайды, сонымен бірге кезең әдебиетінің күрделі проблемаларын аумағымен көтереді, болашақ даму бағыттарын айқындайды, әдеби бағыттар мен ағымдардың көркемдік-теориялық бағдарламаларын қалыптастыруға қатысады.

«Әдебиеттану» термині салыстырмалы түрде бертінде, XX ғасырдың басында Германияда туды да кеңінен танымал болды. Оны неміс зерттеушілері О. Вальцель, Э. Эльстер, т.б., кейіннен орыс ғалымдары П.Н. Сакулин, П.Н. Медведев XX ғасырдың 20 жылдары ғылыми айналымға енгізді. Ал Қазақстандағы әдебиеттану ғылымының қалыптасуы А. Байтұрсынов есімімен тікелей байланысты. А. Байтұрсыновтың 1926 жылы жарық көрген «Әдебиет танытқыш» атты еңбегі әдебиеттану ғылымының бастауы болып табылады. Бұдан кейін әр кезеңде жарық көрген Е. Ысмаилов, Қ. Жұмалиев, З. Қабдолов, т.б. ғалымдардың әдебиеттану ғылымы туралы еңбектері бұл ғылым саласының өз алдына отау көтеріп, жеке ғылым саласы ретінде қалыптасып, дамуына қолайлы мүмкіндіктер ашты. Қазіргі кезде әдебиеттану ұғымының нақты анықтамасы негізделіп, зерттеу объектісі мен әдіс-тәсілдері жүйеленіп, қалыптасқан. Әдебиеттану – көркем әдебиеттің тууын, ерекшеліктерін, қоғамдық байланыстарын, тарихи дамуын, құрылымы мен функциясын, көркемдік сипаттарын, жекелеген және жалпылама заңдылықтарының бәрін қамти зерттейтін ғылым саласы. Әдебиеттану бір-бірімен өзара байланысты ғылым бөлімдері: әдебиет тарихы, теориясы, сыны, методологиясы жиынтығынан тұрады.

Жалпы әдебиет туралы еңбектерде әдеби сынды әдебиеттану ғылымының бір саласы ретінде қарастыру үрдісі орныққан. Солай бола тұрса да олардың арасындағы ұқсас жақтардың көп болуына қарамастан, бір-бірінен елеулі айырмашылықтары да бар екендігі ескеріліп, соңғы кездері бұл мәселені қайта қарастыру мәселесі де жиі-жиі күн тәртібіне қойылып жүр. Мысалы, Ю. Суровцев сын әдебиеттану ғылымы аясында туғанымен бірте-бірте одан алшақтап, өзіндік табиғатын қалыптастырған. Ол көбіне көркем әдебиет пен публицистикаға жақын [11, 21] – деп санайды. Мұны Б.И. Бурсов та қуаттайды. Ал қазақ ғалымы Ш.Елеукунов болса, бұл мәселені тіпті тікесінен қояды. Автор сынды әдебиеттанудан бөлек, өзіндік зерттеу жүйесі бар дербес ғылым саласы деп санайды [12]. Бұл ғылымның атын сынтану деп атап, оның мына-

дай құрамдас бөліктерін: теориясын, тарихын, методологиясын бөлек алып әдебиеттанудан оқшау ғылым саласын жасайық деген ұсыныс тастады. Белгілі ғалымның бұл пікірі ТМД елдері арасында тұңғыш рет айтылып отыр және өзінің қисындылығымен назар аударады.

Сынның жеке өзінің теориясы, тарихы және методологиясы бар екендігіне ешкім де таласпаса керек. Олай болса соның бәрін топтастырып сынтану ғылымына жеке отау көтеріп, өз алдына бөліп шығарса, ешқандай да ерсілік болмайды ғой деп санаймыз.

Әдебиеттану ғылымына қарағанда әдеби сынның қарымы – ұзын, қамтитын мәселесі – мол. Сын тек әдебиеттік мәселелермен ғана шектеліп қалмай, сонымен бірге қоғамдық-әлеуметтік мәселелерге де еркін араласады, қоғамдық ой-пікірді қалыптастыруда, жұртшылықтың саяси, діни, көркемдік, эстетикалық, т.б. санасын қалыптастыруға да көп күш салады. Бұл сынның өзіндік ерекшелігінен туындап отырған құбылыс. Қазақтың белгілі сыншысы С.Әшімбаевтың тілімен айтқанда: «сынның беделі көркемдік-идеялық күресте ғана көрінбейді. Сын қай кезде де қоғамдық-әлеуметтік ойдың жаршысы болған жағдайда ғана өз беделін биік ұстайды. Сыни шығарма қоғамдық-әлеуметтік, философиялық, эстетикалық ойдың шырқау шыңы болған кезде шын мәніндегі өнер шығармасы қатарынан орын алады» [13, 376]. Аузымыздың суы құрып айтатын орыстың XIX ғасырдағы классикалық сыны С.Әшімбаев айтқан осы ерекшеліктерге ие.

Орыс әдебиеті сын тарихының кеңестік кезеңінің өзіне қыруар еңбектер арналған. Әйтсе де, бұлардың бәрінде сынға қатысты мәселелердің бәрі өз шешімін таба қойды деп айту қиын. Әмбе, әр ғалымның өзіндік пікірі, ұстанған бағыты мен көзқарасы бар. Осыдан келіп сынның проблемаларына қатысты түрлі тұжырымдар мен тенденциялар туындады. Олардың ішінен мыналарды бөліп алуға болады. Әсіресе, сынды тек әдебиеттану ғылымымен ғана емес әдебиетпен де жақындастыру тенденциясы әлі де жалғасуда. Және сынның өзіндік анықтамасын табу, оның өз орны мен зерттеу ерекшелігін айқындау тенденциясы күшеюде. Мұнда біріншіден, сынның әдеби ғылымдар арасындағы орны мен ерекшелігі, екіншіден, әдеби емес ғылымдар – философия, социология, психология, т.б. арасындағы өзіндік бетбедері мен айрықшалығын анықтау мәселесі зор маңызға ие болып отыр. Бәрінен де бұрын сынның өз ішінен бірте-бірте оның тарихы, теориясы және методологиясының бөлініп шығып, дербес ғылым саласына айналу мүмкіндігі тура-

лы тұжырымдар ақырындап орныға түсуге бет алып келе жатқаны көңіл толтырады.

Осы кезеңде сын тарихына қатысты мынадай мәселе күн тәртібіне қойылды. Әдебиет сынының тарихы ғылым ба әлде жоғары оқу орнында өтілетін пән бе? Бұның, айталық, болашақта сыншы болмақ жан үшін кәсіби бағдар беруде ерекше маңызға ие екендігі, әрине, ешқандай күмән тудырмайды. Бірақ бұл мәселеге тар шеңбердегі көзқарас тұрғысынан қарауды да аса құптай қоюға келмейді. Қалай десек те басты мәселе бұл емес. Әдебиет сыны тарихын жоғары оқу орнында оқытудың маңызы ең алдымен, филологиялық білімнің болашақ даму қажеттілігімен түсіндіріледі. Әдеби сын тарихын жеткілікті дәрежеде білмейінше әдебиет саласының толыққанды маманы болу мүмкін емес.

Әдебиет сыны тарихының қалыптасу мәселесін зерттегенде, оны бірнеше ғылым салаларымен байланыста, тоғыстыра қарастырғанда жемісті болатындығы айқындалады. Ең алдымен ол әдебиет тарихымен тоғысады. Аталмыш пәнмен өзара қарым-қатынастары айрықша негіздей түсуді қажет етпейді. Тек олардың ықпал ету аймағының ара-жігін ажырату ғана қиыншылықтар тудыруы мүмкін. Қазақ әдебиетінің тарихы белгілі дәрежеде сын тарихын да қамтиды. Бұл сынның жеке дара өмір сүруі туралы пікірге күмән білдірушілердің қатарын біршама көбейтуде. Алайда қазақ әдебиеті сынының тарихын әдебиет тарихына қосымша, оны толықтыратын сала ретінде қарастырудың реті жоқ. А.И. Метченконың әділ атап көрсеткеніндей, «эти две дисциплины нельзя противопоставлять друг другу, ни отождествлять» [15, 89].

Сондай-ақ, сын тарихы теория, эстетика мәселелерімен де қиысады. Бұл әбден заңды да. Өйткені олардың арасында ешқандай да «қытай қорғаны» жоқ. Қарапайым түрде айтқанда, «илейтіндері бір терінің пұшпағы». Бірақ бұларды бір-бірін қайталайтын, көшірме ғылым салалары деп ұқпау керек. Сын тарихы тек белгілі бір кезеңдегі әдеби процеске, көркем туындыға ғана баға беру нәтижесін ғана қамтымайды, ол сыни ой-пікірлердің туу, қалыптасу, кемелдену сатыларының тұтас кезеңдерінің барлығын қамтиды.

Сын тарихымен журналистика тарихы да көп ретте тоғысып жатады. Оның мәнісі – кәсіби сынның негізгі өмір сүру ортасы – баспасөз беті. Ол ең алдымен мерзімді баспасөз беттерінде көрініс тауып, өз оқырмандарына жол тартады. Өз қарсыластары мен жақтаушыларын табады, сұхбаттасу, пікір алысу, талқылау мәселелеріне кең жол ашады. Осыдан келіп журналистика

тарихының сын тарихын елеулі түрде ығыстыру қаупі бой көрсетеді. Бұндай көзқарас төрт томдық «История русской советской литературы» (1967-1971) атты академиялық еңбекте айқын байқалады. Осы секілді еңбектердің шеңберінде алғаш рет әр кезеңнің әдебиет сыны және журналистикасы бірге, қатар әңгімелену тәжірибесі қолданыс тапты. Бұнда әдеби сын тарихын журналистика тарихының ішінен шығару тенденциясы үстем түсіп жатты. Бірақ бұл тенденцияға еріп, аталмыш пікірді қолдай қою қисынға келмейді. Сынның аталмыш ғылым салаларымен тоғысып жатуы, өзіне тән өзгеше табиғатынан туындап отырған құбылыс. Алайда барлық түйінді мәселелер де осы жерден шығып жатыр. Ол бірде әдебиет тарихының, бірде эстетика тарихының, енді бірде қоғамдық ой тарихының құрамдас бөлігіне айналып кетеді. Бұның сыртында сын тарихының жалпы мәдениет тарихымен астасып кету қаупі де жоқ емес. Осының бәрін есепке алсақ, ғылым үшін сын тарихының шегі мен спецификалық мазмұнын анықтау күрделі проблемаға айналып отыр.

Сын тарихы – ең алдымен әдебиеттің дамуы нәтижесінде алға тартылған проблемалардың туу және оны байымдау, шешу тарихы. Сонымен бірге сынның да өз шешімін табуын күтетін проблемалары, әсіресе методологиялық проблемалары туындайды. Тарихи даму қарқынына орай сын өзіндік методологиясын, көркем шығармашылықты зерттеуде қолданылатын әдіс-тәсілдердің критерийлерін қалыптастырады. Бұл процестің алғышарттары сонау ауыз әдебиеті үлгілерінде, халықтық эстетика мен сыни ой-пікірлерде нышан көрсетіп, баспасөздің пайда болуына орай кәсіби ерекшеліктері қалыптасып, нығаяды.

Сынның методологиялық ізденістері – оның тарихи дамуындағы ажырамас бір бөлігі. Сын нақты әдеби-көркем процесте өзін түрлі қырынан көрсетіп, әр қилы функциялар атқарады: ол жазушыға көмекшілік рөл атқарады, онымен оқырманның арасында дәнекер болады; ол үнемі қоғамдық психология мен идеологиядан жылт етер жаңалық іздестіру үстінде болады, әдебиеттің ағымдағы проблемаларын талдайды, оның дамуын ынталандырады және т.б.

Қорыта келгенде, жоғарыда аталған мәселелердің бәрін зерттеп, тексеру әдебиет сыны тарихының негізгі міндетіне жатады. Қазақ әдебиеті сыны тарихының пайда болу ғұмыры әдебиеттің туу кезеңімен тұстас болса, сын ой-пікірдің тарихы жазылып, жүйеленгеніне бір ғасырға жуықтап қалды.

Әдебиеттер

- 1 Груздев И. Критика как труд // «Звезда». – 1923. – № 3. – С. 4-5.
- 2 Milh W. Literaturkritik und Literaturdeschichte. – «Germanisch – romanische Monatsschrift». – 1930. – Hf. 1-2. – S. 12.
- 3 Рюриков Б.С. Основные проблемы советской литературной критики. – Москва, 1954. – 259 с.
- 4 Луначарский А.В. Собрание сочинений. В 8 т. – М., 1963. – Т. 4.
- 5 Боров Ю. Введение в эстетику. – М.: Советский художник, 1965.
- 6 Лукьянов Б. Методологические проблемы художественной литературы. – М.: Наука, 1980.
- 7 Ысқақов Д. Қазақ әдеби сынының ғылыми негіздері. // Филология ғылымының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация автореферат. – Алматы, 1994. – 53 б.
- 8 Шагинян Р.П. Природа критики в свете специфики ее предмета // В кн.: Проблемы методики и методологии литературной критики. – Ташкент, 1986.
- 9 Хализев В.Е. Проблемы теории литературной критики. – Москва, 1980.
- 10 Современная литературная критика: Вопросы теории и методологии. – Москва, 1977.
- 11 Елеукенов Ш. Сын және сыншы немесе сынтану ғылымы туралы толғаныс // Ақиқат. – 1998. – № 4.
- 12 Әшімбаев С. Шындыққа сүйіспеншілік: Сын мақалалар, портреттер, эссе. – Алматы: Жазушы, 1993. – 624 б.
- 13 Венгеров С.А. В чем очарование русской литературы XIX века? – С-Петербург, 1912; Бурсов Б.И. Национальное своеобразие русской литературы. Изд. 2-е. – Ленинград, 1967; Берковский Н.Я. О мировом значении русской литературы. – Л., 1975; Купреянова Е.Н., Макогоненко Г.П. Национальное своеобразие русской литературы. Очерки и характеристики. – Л., 1976; Фридендер Г.М. Национальное своеобразие и мировое значение русского романа // В кн.: История русского романа в 2-х т-х. – М. – Л., 1964. – Т. 2.
- 14 Метченко А.И. Об изучении и преподавании советской литературы в высшей школе // Русс. лит. – 1975. – № 2.

References

- 1 Gruzdev I. Kritika kak trud // «Zvezda». – 1923. – № 3. – S. 4-5.
- 2 Milh W. Literaturkritik und Literaturdeschichte. – «Germanisch – romanische Monatsschrift». – 1930. – Hf. 1-2. – S. 12.
- 3 Ryurikov B.S. Osnovnye problemy sovetskoy literaturnoj kritiki. – Moskva, 1954. – 259 s.
- 4 Lunacharskij A.V. Sbranie sochinenij. V 8 t. – M., 1963. – T. 4.
- 5 Borev YU. Vvedenie v ehstetiku. – M.: Sovetskij hudozhnik, 1965.
- 6 Luk'yanov B. Metodologicheskie problemy hudozhestvennoj literatury. – M.: Nauka, 1980.
- 7 Isqaqov D. Qazaq әdebі sininiñ ғilimі negizderi. // Fіlologіya ғiliminiñ doktori ғilimі дәrejesin alw üshin dayındalğan dіs-sertaciya avtoreferat. – Almatı, 1994. – 53 b.
- 8 SHaginyan R.P. Priroda kritiki v svete specifiki ee predmeta // V kn.: Problemy metodiki i metodologii literaturnoj kritiki. – Tashkent, 1986.
- 9 Halizev V.E. Problemy teorii literaturnoj kritiki. – Moskva, 1980.
- 10 Sovremennaya literaturnaya kritika: Voprosy teorii i metodologii. – Moskva, 1977.
- 11 Elewkenov Ş. Sin jāne sinşı nemese sintanw ғilimі twralı tolғанıs // Aqіqat. – 1998. – № 4.
- 12 Äşimbaev S. Şındıqqa süyіспеншілік: Sin maqalalar, portretter, ёsse. – Almatı: Jazwşı, 1993. – 624 b.
- 13 Vengerov S.A. V chem ocharovanie russkoj literatury HIX veka? – S-Peterburg, 1912; Bursov B.I. Nacional'noe svoeobraziya russkoj literatury. Izd. 2-e. – Leningrad, 1967; Berkovskij N.YA. O mirovom znachenij russkoj literatury. – L., 1975; Kupreyanova E.N., Makogonenko G.P. Nacional'noe svoeobrazie russkoj literatury. Ocherki i harakteristiki. – L., 1976; Fridlender G.M. Nacional'noe svoeobrazie i mirovye znachenie russkogo romana // V kn.: Istoriya russkogo romana v 2-h t-h. – M. – L., 1964. – T. 2.
- 14 Metchenko A.I. Ob izuchenii i prepodovanii sovetskoy literatury v vysshej shkole // Russ. lit. – 1975. – № 2.